

В.В. Науменко,
молодший науковий співробітник
Центр пам'ятокознавства НАН України та
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

А.О. Горькова,
к.і.н., учений секретар
Центр пам'ятокознавства НАН України та
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ІСТОРИЧНІ ОБОРОННІ СПОРУДИ XVIII – ПОЧ. XX СТ. ТА СУЧАСНИЙ МІСЬКИЙ ЛАНДШАФТ КИЄВА

Тези присвячено проблемі збереження фортифікаційних споруд та будівель оборонного призначення Києва XVIII – поч. XX ст., вивчення їхнього сучасного стану та місцезнаходження на території спеціалізованих установ чи безпосередньо у міському ландшафті, поширенню знань про них засобами наочної екскурсійної роботи та у віртуальному просторі, оцінці значення об'єктів культурної спадщини для майбутнього.

Ключові слова: Київ, пам'ятка, оборонна споруда, міський ландшафт, забудова.

Горькова

The Historical Defensive Works of the 18th – Early 20th Centuries and the Modern Urban Landscape of Kyiv

The thesis is devoted to the problem of preservation of fortifications and defensive works of Kyiv of the 18th – early 20th centuries, to the study of their current state and location on the territory of specialized institutions or directly in the urban landscape, to the dissemination of knowledge about the sights by means of visual excursion work and in the virtual space, to the assessment of the importance of cultural heritage objects for the future.

Key words: Kyiv, monument, defensive works, urban landscape, building.

Проблема збереження пам'яток історії стоїть надзвичайно гостро, особливо у великих містах, що швидко забудовуються. Це так само справедливо і у випадку з Києвом. Тому роботу з охорони, реставрації, музеєфікації і, за можливості, реконструкції старовинних об'єктів, які мають історичну, культурну, естетичну та наукову цінність, не можна переоцінити.

Унікальні київські ландшафти привертають увагу багатьох дослідників, зокрема, в історичному аспекті (І. Гирич, С.П. Романчук [1-2]), містобудівному (Є.Є. Водзинський, Т.В. Скібіцька [3-4]), техногенному

(В.П. Ієвлева [5]). Серед останніх розвідок вирізняється дисертаційна праця А.І. Звіряки, у якій ландшафт київських гір та долина р. Дніпро розглядається як історична та культурна пам'ятка [6].

Оборонні споруди як об'єкти культурної спадщини, їх збереження, реставрація та популяризація викликають значний науковий інтерес в Європі і світі, що засвідчують публікації [7-9] та наукові конференції [10]. В Україні за винятком окремих праць, як напр., В.В. Машталір «Військово-історичні споруди ХІХ-ХХ ст. як об'єкти культурної спадщини» [11], фортифікаційні споруди Києва не були предметом окремого комплексного пам'яткознавчого вивчення в плані охорони, збереження та використання у захищеному (музеєфікованому) та вільному для доступу міському середовищі, що визначає актуальність наукового пошуку.

Мета дослідження полягає в напрацюванні рекомендацій щодо охорони, збереження та використання пам'яток оборонного зодчества Києва ХVІІІ – поч. ХХ ст. як музеєфікованих об'єктів та у сучасному міському ландшафті. Предметом дослідження є охорона, збереження та використання фортифікаційних споруд Києва ХVІІІ – поч. ХХ ст. у сучасному міському ландшафті. Завдання: 1) проаналізувати засоби музеєфікації та зразки ревіталізації пам'яток оборонного зодчества Києва ХVІІІ – поч. ХХ ст.; 2) визначити способи упорядкування історичних пам'яток та зменшення агресивного впливу на них міського середовища; 3) обґрунтувати необхідність оновлення форм та змісту просвітницько-інформаційних матеріалів про оборонні споруди Києва; 4) окреслити організаційні напрями роботи з пам'ятками у майбутньому. Основними методами дослідження обрано: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення; емпіричні – натурне спостереження, фотофіксація; спеціальні: історико-порівняльний, іконографічний, ландшафтознавчий та естетичний. Матеріал дослідження: нормативно-законодавчі акти України, проєктні пропозиції з ревалоризації, ревіталізації й реставрації вітчизняних та закордонних пам'яток, пам'яткознавчі та краєзнавчі наукові праці, результати фотофіксації.

Окремі фортифікаційні споруди, будівлі оборонного призначення та укріплення Києва упродовж останнього століття отримали статус історико-культурних заповідників, зокрема: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (Всеукраїнське музейне містечко, 1926 р.), Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця» (історико-революційний музей «В'язниця. Каторга. Заслання», 1930 р., «Косий капонір», 1971 р.), Національний музей історії України у Другій світовій війні (Український державний музей історії Великої Вітчизняної

війни 1941-1945 рр., 1981 р.), Державний історико-архітектурний заповідник «Стародавній Київ» (1987 р.), Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал» (2006 р.). Об'єктами культурної спадщини Києва були визнані регіональні ландшафтні парки «Лиса гора» (1994 р.) та «Дніпровські острови» (2004 р.).

Сучасні тенденції до комерціалізованої ревіталізації історичних будівель визначають реставрацією фортифікаційних споруд у поєднанні із забудовою прилеглих територій. Таку забудову пропонують проекти реконструкції: Верхньої підпірної стіни 1853-1855 рр. Київської фортеці (арх. група Ю. Черевка, 2015 р.) [12], Казарм на перешийку з Микільською брамою (Башти №7) 1846-1850 рр. зі зведенням висотного торговельно-офісного центру «Arsenal Square» (арх. Ж.-М. Вільмотт, бюро City One Development) [13], цехових будівель 1850-1854 рр. на території заводу «Арсенал» під бізнес-центр «CoWorking» (арх. О. Максимов, бюро AVG Group of Companies) [14], зведення багатофункціонального комплексу «Arsenal» та «Loft House» [15-16] тощо.

Аналогічні виклики постали перед архітекторами м. Вільнюса (Л. Вайтіс, В. Наужинае, С. Марозае), російської Самари (Л. Кудеров, М. Полещук, С. Алмаєв), європейських міст, зокрема Братислави та Відня. Якщо литовським архітекторам вдалося зберегти історичне середовище і створити зразкову новобудову, то російські колеги пішли шляхом кардинальних змін міського простору, що призвело до втрати його історичної цінності. Питання використання військової спадщини – оборонних об'єктів Другої світової війни німецьких Веж-бункерів – виявилось суперечливим і для Віденських архітекторів, його вирішення покладено на майбутні покоління.

Враховуючи сучасні тенденції до комерціалізованої ревіталізації об'єктів культурної спадщини, були напрацьовані рекомендації, які містять три блоки. Блок 1: поліпшення стану історичних об'єктів та прилеглої території за рахунок практичних заходів (збереження пам'яток, консервація та благоустрій територій, вулична навігація). Блок 2: змістове наповнення (поширення інформації та просвітницьких матеріалів аудіовізуальними засобами, інтерактивна взаємодія з «глядачем», 3D реконструкція оборонних споруд, карти історичних меж на супутникових знімках, аудіосупровід (інклюзивність). Блок 3: функціональна організація (оновлення музейної та екскурсійної роботи на території спеціалізованих установ і у відкритому міському середовищі).

Аналіз форм музеєфікації оборонних споруд Києва XVIII – поч. XX ст. та проектів з їх ревалоризації у порівнянні із закордонним досвідом дозволив напрацювати рекомендації щодо першочергових заходів з охорони, збереження та використання історичних пам'яток, їх гармонізації з прилеглими міськими територіями; визначити способи популяризації на новітніх носіях інформації, створення віртуальних і тактильних моделей втрачених фрагментів або цілих об'єктів; окреслити концептуальні напрями використання історичних об'єктів оборонного призначення в гуманітарній сфері.

У перспективі плануємо конкретизувати пропозиції й рекомендації по кожному фортифікаційному об'єкту Києва XVIII – поч. XX ст. з метою збереження цілісності оборонного комплексу історично роз'єднаних укріплень за умови втручання у нього сучасної тотальної забудови.

Використані джерела та література:

1. Гирич І. «Історичний шлях» у київських монументах: спадок минулого і сьогочасні проблеми. Пам'ятки України. Історія та культура, 2007. №1. Ч.1(154). С. 122-138.
2. Романчук С.П. До історико-ландшафтних реконструкцій стародавнього Києва. Фізична географія та геоморфологія: Міжвуз. наук. зб. Вип. 2(70). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. С. 194-201.
3. Водзинський Є.Є. Містобудівна спадщина Києва. Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища. Київ: АртЕк, 2003. С. 25-31.
4. Скібіцька Т.В. Київський класицизм втрачає історичну відповідність: житловий будинок на вул. Хорива, 16/7 (до питання порушень автентичності об'єктів культурної спадщини на території Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ»). Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 6. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. С. 93-100.
5. Ієвлева В. Вплив історичних інженерних споруд на формування київського міського ландшафту. Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 5. Київ: Фенікс, 2010. С. 151-174.
6. Звіряка А.І. Історичний ландшафт Київських гір і долини р. Дніпро як пам'ятка культурної спадщини: дис. ... канд. іст. наук. 26.00.05. Музеєзнавство. Памяткознавство: Рукопис. Київ, 2015. 256 с.
7. Focus on Fortifications. R.Frederksen, S.Müth (Eds.). Oxford: Oxbow Books, 2015. 192 p.
8. Ancient Fortifications. S.Müth (Ed.) Oxford: Oxbow Books, 2016. 23 p.
9. Sánchez J. G. Fortifications in the ancient Mediterranean and Near East, 2017. P. 1379-1381. URL: <https://www.academia.edu>
10. Fortifications and World Heritage: Challenges in Interpretation and Site Management: Conference, India, New Delhi, 5-6 Febr. 2015.
11. Машталір В.В. Військово-історичні споруди XIX – XX ст. як об'єкти культурної спадщини України: дис. ... канд. іст. наук. 26.00.05. Київ: ЦП НАН України і УТОПК, 2014. 210 с.
12. Марущак А. В Киеве хотят восстановить легендарный Зеленый театр. Сегодня: газета. Дата обновления: 4.04.2018. URL: <https://kiev.segodnya.ua/kother/v-kieve-hotyat-vosstanovit-legendarnyy-zelenyy-teatr-1127821.html>.

13. Вільмотт Ж.-М. Проект Торгово-офісного центру «Arsenal Square». City One Development. Update date: 6.06.2018. URL: <https://city1development.com.ua/project/arsenal-square/>.
14. AVG. Бізнес-центр «CoWorking». Перебудови в історичному центрі міста. SkyscraperCity. Update date: 13.06.2018. URL: <https://www.skyscrapercity.com>
15. AVG. Багатофункціональний комплекс «Arsenal». SkyscraperCity.com. Update date: 25.04.2018. URL: <https://www.skyscrapercity.com>.
16. AVG. Житловий комплекс «Loft House». SkyscraperCity.com. Update date: 13.06.2018. URL: <https://www.skyscrapercity.com/>

Н.О. Новородовська,
аспірантка
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

В.В. Новородовський,
к.і.н., молодший науковий співробітник
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України

РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ МОВНО- НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»

Розглядаються особливості русифікації в Україні, як одного з елементів радянської мовно-національної політики. Розкрито основні тенденції розвитку російської та української мов, а також зазначено ключові заходи радянської влади щодо створення нової радянської ідентичності. З'ясовано основні наслідки мовної політики радянської влади в Україні. Висвітлено причини реалізації цієї політики, зокрема, формування нової ідентичності «радянський народ».

Ключові слова: русифікація, Україна, політика, ідентичність, мова.

Russification of Ukraine as One of the Areas of Linguistic-National Policy During the “Stagnation” Period

Features of Russification in Ukraine as one of the elements of the Soviet linguistic-national policy are considered. The main tendencies of the development of the Russian and Ukrainian languages are revealed, as well as the key measures of the Soviet government concerning the creation of a new Soviet identity. The main consequences of the linguistic policy of Soviet power in Ukraine are revealed. The reasons for implementing this policy are highlighted, in particular, the formation of a new identity “Soviet people”.

Key words: Russification, Ukraine, politics, identity, language.

Сучасна мовна проблема в Україні зумовлена низкою обставин, серед яких чільне місце займає історичний фактор. Через тотальну